

*С.В. Дорда, канд. філол. наук, доц. кафедри іноземних мов
ДВНЗ „Українська академія банківської справи Національного банку
України*

СУЧАСНИЙ СТАН ПРАВНИЧОЇ ЛІНГВІСТИКИ (КОРОТКИЙ НАРИС)

У статті робиться спроба окреслити коло проблем та питань, які є актуальними для правничої лінгвістики сьогодення.

Ключові слова: право, лінгвістика, правнича лінгвістика, юриспруденція.

Постановка проблеми. Область права створює одну з найважливіших складових сучасного суспільства, а правова концептосфера – одну з найбільш фундаментальних форм суспільної свідомості поруч з релігією, наукою, мистецтвом, фольклором, філософією. Будучи невід’ємною часткою культури, яка з позиції семіотики є складною знаковою системою, правова концептосфера має власне знакове (перш за все вербальне) забезпечення, яке в силу його високої соціокультурної значущості, застосовується не лише в юридичному дискурсі, а і далеко за його межами.

О.С. Кубрякова відзначила одну із важливих тенденцій сучасної лінгвістики. Прояв експансіонізму вона вбачає у виникненні нових „здвоєних” наук (психолінгвістика і соціолінгвістика, соціо- і психосемантика та ін.) та зміцненні традиційних зв’язків лінгвістики з філософією і логікою, у виникненні нових дисциплін (інженерна і комп’ютерна лінгвістика), у формуванні нових областей знання всередині самої лінгвістики [1, с. 208-209]. Очевидно, що бажання розвинути нову галузь знань на межі лінгвістики і юриспруденції як самостійну наукову дисципліну органічно вбудовується в цю тенденцію. Більш того, такий

експансіонізм лінгвістики в юридичну сферу має і зворотну детерміновану направленість, яка пов'язана із збагаченням лінгвістичних досліджень та її прикладних виходів [2].

Метою даної статті є спроба окреслити те коло проблем, які є актуальними для правничої лінгвістики сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мова права, її різновиди, жанри, особливості функціонування в різних сферах законодавчої та юридичної практики досліджуються як юристами в межах актуальних проблем і розділів теорії держави та права і галузевих юридичних наук, так і лінгвістами (Ю. Прадід, З. Тростюк, Н. Артикуца, С. Кравченко, А. Токарська, В. Радецька, О. Юрчук, Л. Чулінда, А. Красницька, Г. Олефіренко, Г. Онуфрієнко, Є. Харитонова, О. Підпригора, Т. Демченко, М. Антонович, О.Копиленко та ін.).

Виклад основного матеріалу. У лінгвістики та юриспруденції завжди було і є багато спільних сфер, і тенденції до зближення цих наук досить об'єктивні. Невипадкові в цьому плані, наприклад, стихійні термінологічні перехрещування, які все частіше можна спостерігати останнім часом: до „колишніх” лінгвістичних термінів типу *норма, закон, встановлення*, які здавна існували в мовознавстві, додаються нові – *прецедент, суб'єкт (діяльності), акт (мовленнєвий), учасники (мовленнєвої ситуації), дискримінація (лінгвістична), захист екології мови* та інші.

Можна з впевненістю сказати, що стихійний етап зближення двох наук вичерпано, зближення не обмежується спорадичною схожістю термінології, але має фундаментальний характер. Потреба в теоретичній і практичній взаємодії означених галузей знань наразі є очевидною і вбачається основою для виокремлення та подальшого розвитку такої проміжної дисципліни, як правнича (юридична, правова) лінгвістика. Поява юридичної лінгвістики як нової галузі міждисциплінарних і прикладних досліджень є закономірним етапом розвитку лінгвістики, юриспруденції і суспільства загалом, що витікає з логіки їх еволюції.

Дотепер точаться жваві наукові дискусії щодо назви цієї науки: правова чи правнича, а можливо юридична лінгвістика (юрислінгвістика). Засновником системного вивчення юридичного аспекту мови вважають М.Д. Голева. Нову галузь лінгвістичних знань він позначив терміном „юрислінгвістика” (юридична лінгвістика) аналогічно, з одного боку, з термінами: психолінгвістика, етнолінгвістика, соціолінгвістика і подібними, а з іншого боку, - з термінами: юриспруденція, юрисдикція, юрисконсульт. Визначення терміна „юридична лінгвістика”, як і інших подібних термінів, стосується не самої дисципліни, а її об’єкта. Російські науковці термін „правнича (правова) лінгвістика” застосовують рідко, слово правник сучасній російській мові невідомо.

Українські науковці пропонують термін „правнича лінгвістика” – лінгвістика, що стосується діяльності правника (правників): „ Не заглиблюючись у дискусію щодо співвідношення понять право та юриспруденція, вважаємо прийнятним послуговуватися щодо лінгвістики терміном правнича, утвореним від одвічної української (слов’янської) , а тому загальнозрозумілої лексеми право (правий, правда, правити, правило, правник), на відміну від значно молодшого запозичення – юрист, юриспруденція, юридичний, - і як таким, що містить прикладний аспект та допоможе уникнути переобтяження терміна іншомовними складниками” [3, с.12]. На думку Ю.Ф. Прадіда, предметом юридичної (правничої) лінгвістики є вивчення ролі та функцій мови і мовлення в юрисдикційному процесі як у синхронному, так і в діяхронному планах [4, с. 9].

Правнича лінгвістика вивчає функціонування мови як у процесі правотворчості, так і в процесі правозастосування, а саме у таких сферах:

- законодавства;
- судочинства і нотаріату;
- юридичної документації;
- правничої науки і освіти;
- правової інформації та правової публіцистики.

Правнича лінгвістика розглядає мову як найважливіший засіб правової комунікації, правового пізнання та передачі правової інформації у суспільстві [5, с. 200].

Правнича лінгвістика, на думку українських учених-філологів і юристів, поділяється на академічну (теоретичну) та прикладну правничу лінгвістику (правову, юридичну лінгвістику).

Правову лінгвістику умовно поділяють за напрямками: „юриспруденція для лінгвістики” займається питаннями, що можуть дати юристи лінгвістам. Гостро стоять питання юридичного захисту мови від деструктивної дії ззовні, захист літературної норми від наступу ненормативної та іншомовної лексики; захист прав людини на лінгвістичну свободу і комфортність користування мовою (зокрема юридичною) – право на її природне розуміння, захист від її неправомірної специфікації, питання лінгвоекотології тощо. „Лінгвістика для юриспруденції” – прикладний напрям, що поставляє теоретичний матеріал для юриспруденції (наприклад, „знайомство” юристів з лінгвістичним законом „люди говорять мовою більшості” для розв’язання питання про державну й офіційну мову).

Російські науковці виокремлюють дві наукові дисципліни: юрислінгвістику та лінгвоюристику і вважають, що юридичний аспект мови – предмет юрислінгвістики, мовні аспекти права – лінгвоюристики.

На думку російських вчених, юридичний аспект мови – це, по-перше, ті природні мовні виявлення, котрі „самі в собі” містять елементи права, в кожному з яких можна побачити певні потенції юридизації. Говорячи про юридизовані виявлення природної мови, вони мають на увазі мовні норми, як стихійні, так і кодифіковані. Їх наближення до юридичної сфери означає необхідність достатньо високого ступеня канонізації природних „прав” мови і носіїв мови; в соціальному плані тут слід говорити про права користувачів мови на зручне (недискримінаційне) користування нею.

По-друге, до сфери юрислінгвістики належать ті закономірності природної мови, які лежать і повинні лягти в основу тексту закону, які визначають його створення та використання в юридичній практиці [6].

Лінгвоюристика при розгляді мовно-правових феноменів за відправну точку бере право, сукупність сформованих юридичних законів і традицій, юридичну мову як умовну систему по відношенню до природної мови і спрямовану на автономізацію по відношенню до неї. Головна мета лінгвоюристики – розгляд мови, соціальної мовної взаємодії людей крізь призму закону, опираючись на закони та сформовану правову практику; мета юрислінгвістики – розгляд тих змін природної мови (її норм та закономірностей), які виникають при її наближенні до юридичної сфери і тих її перетворень, які виникають при її „проходженні через юридичну призму”.

Головним предметом дослідження американських і англійських юристів і лінгвістів є мова і стиль юридичних документів з погляду неспеціалістів в області права. Центральними темами є лінгвістична експертиза в судовому процесі, проблеми комунікації на етапі дізнання в поліції, де часто використовуються протилежні комунікативні стратегії, , проблеми розуміння мови суддів та інструкції судді, які надаються присяжним. У 2002 році з'явився збірник „Language in the Legal Process” [7], в якому містяться статті американських і англійських юристів, суддів, лінгвістів і судових перекладачів. Цей збірник наочно показує сучасний стан і перспективи розвитку американської і англійської юрислінгвістики.

Особливу увагу англійська і американська юрислінгвістика приділяє ролі перекладача, оскільки перекладач є сполучною ланкою не тільки двох мов і культур, але і двох соціальних сфер. Проблему адекватності та еквівалентності юридичного перекладу піднімають перекладачі і юристи. Вибір прийняттого варіанта перекладу визначається наявністю або відсутністю еквівалента в мові перекладу. Якщо такий існує, процедура зводиться до його звичайної підстановки, проте за його відсутності – до

ретельного підбору одного з варіантних відповідників з урахуванням цілого ряду лінгвістичних і екстралінгвістичних факторів. Це такі фактори, як референційне та денотативне значення потенційних відповідників; їх стилістична належність; контекстуальне оточення; мовні норми; сполучуваність слів тощо [8].

У процесі перекладу юридичного тексту, зокрема тексту нормативно-правового акту, слід враховувати можливість виникнення різних за рівнем складності ситуацій, пов'язаних із пошуком відповідників правових термінів у мовах двох правових систем. Хворостянкіна розподіляє такі ситуації на чотири основні групи:

1. Термін, що потребує перекладу, позначає правовий інститут, що є аналогічним правовому інституту в правовій системі, мовою якої здійснюється переклад. При цьому зазначені інститути мають однакове нормативне врегулювання.

2. Термін, що потребує перекладу, позначає аналогічний правовий інститут, який має інше правове врегулювання.

3. Відповідний правовий інститут, що позначений терміном, який потребує перекладу, існує в одній правовій системі, але вже не існує в іншій.

4. Відповідний правовий інститут існує в одній правовій системі і не є властивим іншій [9].

Як результат відсутності (або недостатності) спеціальних знань у перекладача, як лінгвістичних, так і правових, можна виокремити наступні недоліки перекладу, а саме: упущення важливої інформації, підміна термінів і офіційно-ділової лексики загальноживаними словами, заміна списку слів одним узагальнюючим терміном, буквальний і вільний переклад, порушення мовних табу внаслідок незнання евфемізмів.

Питаннями мови і права в Німеччині займається *Rechtslinguistik* (правова лінгвістика). Вперше цей термін використав Адальберт Подлех у 1976 році. Під правовою лінгвістикою він розумів сукупність усіх методів і

результатів досліджень, які стосуються питань зв'язку мови і правових норм. Сьогодні розуміння правової лінгвістики стало набагато ширшим, оскільки змінились вимоги сучасної лінгвістики. У зв'язку з цим змінилося співвідношення правознавства і мовознавства у дослідженні мовних питань у правовій сфері - роль лінгвістичних студій значно зростає.

В німецькій науці виокремлюють наступні важливі області дослідження сфери мови і права:

1. Комунікація в суді – мовна поведінка сторін перед судом. Цей широкий напрям досліджень містить в собі питання риторики, стилістики, лінгвістики тексту, а також різноманітні суто мовні аспекти, наприклад, соціальні і діалектичні відмінності в мовній поведінці учасників комунікації.
2. Юридична аргументація – способи і можливості передачі юридичних аргументів засобами мови з урахуванням її багатозначності, варіантності та невизначеності. Юридична логіка розглядається тим самим крізь призму можливостей і властивостей мови.
3. Судова лінгвістика – вивчення і розробка в правовій практиці технічних прийомів розслідування за допомогою лінгвістики.
4. Мовні норми в праві – правові накази щодо мовлення в суді, вимоги до юридичних перекладів, питання мовних позначень, наприклад у сфері права на ім'я, права торгових знаків.
5. Правова сила мовних дій – дійсність законів і правових норм, а також окремі випадки мовних дій, наприклад, критерії інвективності.
6. Критерії трактування текстів – взаємодія власне мовних закономірностей і позамовних критеріїв, які дозволяють уточнити значення тексту, таких як правова культура, комунікативна ситуація, обсяг знань учасників комунікації.
7. Мовні вимоги до юридичних формулювань, а саме вимоги зрозумілості та однозначності.

Луттерман [10, с. 28-54] виокремлює чотири основні характеристики правової лінгвістики в німецькій науці: міждисциплінарність, міжкультурність, контрастивність і відкритість. Міждисциплінарність означає співробітництво і взаємодію різних спеціальних областей, в першу чергу правознавства і лінгвістики, а також соціології, антропології, політології, культурології і філософії. Міжкультурність означає, що культурний спадок передається в значній мірі через мову і є відмінним в різних державах, і тим більше в різних правових системах. Контрастивність охоплює порівняльні принципи дослідження мов і правових систем. Саме в цьому порівнянні глибше пізнаються особливості власної і „чужої” правової культури. Відкритість означає обмін теоретичними і практичними науковими методами між різними дисциплінами, а також знаходження загальної бази, за допомогою якої можуть будуватися контрактивні концепції і аналітичні методи в лінгвістиці і правознавстві.

Висновки. Як уже зазначалося, правнича лінгвістика – новий перспективний напрям міждисциплінарних досліджень, який має значне коло малодосліджених і недосліджених актуальних проблем. Системну розробку „спільних” проблем мови і права значною мірою стимулює саме суспільство, в якому активізувалися ті явища, які раніше не вимагали до себе такої пильної уваги з боку права. Такими є справи про захист честі, гідності, ділової репутації проти наклепу й образи; конфлікти пов’язані зі сферою авторських прав, рекламою, передвиборчими технологіями. Соціальна значущість юридичного функціонування мови зумовлює необхідність розроблення теоретичних основ і практичних моделей юридизації мовних явищ.

Список літератури

1. Кубрякова Е.С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа) [Текст] / Е.С. Кубрякова // Язык и наука конца 20 века: Сб. статей. – М., Российский гуманитарный университет, 1995. – С. 5-18.
2. Голев Н.Д. , Матвеева О.Н. [Текст] Значение лингвистической экспертизы для юриспруденции и лингвистики / Н.Д. Голев, О.Н. Матвеева // Цена слова. Из практики лингвистических экспертиз текстов СМИ в судебных процессах по защите чести, достоинства и деловой репутации. – М., 2002. – С. 257 - 266.
3. Правничя лінгвістика [Текст]: навч. посіб. /Г.П. Проценко, Л.М. Шестопалова, О.Ф. Прохоренко [та ін.]. – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2010. – 312 с.
4. Прадід Ю.Ф. Вступ до юридичної лінгвістики [Текст]: навч. посіб. / Ю.Ф. Прадід. – Сімферополь, 2002. – С. 9.
5. Артикуца Н.В. Мова права і юридична термінологія [Текст]: навч. посіб. / Н.В. Артикуца. – К.: Стилос, 2004. – 200 с.
6. Голев Н.Д. Юридический аспект языка в лингвистическом освещении [Электронный ресурс] / Н.Д. Голев. - Режим доступа: <http://www.lexis-asu.narod.ru/other-works>.
7. Language in the Legal Process [Текст] / Ed. By J. Cotterill. N. Y.: Palgrave Macmillian Ltd., 2002. – 480 p.
8. Вагапов А.С. Выбор адекватного лексико-фразеологического соответствия при переводе английских правоведческих текстов [Электронный ресурс] / А.С. Вагапов. – Режим доступа: http://zhurnal.lib.ru/w/wagapow_a_s/my-art.shtml.
9. Хворостянкін А. Дефініції у законодавчих текстах: питання теорії [Електронний ресурс] / А. Хворостянкін. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/0/6669>.
10. Luttermann K. Übersetzen juristischer Texte als Arbeitsfeld der Rechtslinguistik. [Текст] / К. Luttermann // Recht und Übersetzen. - Baden-Baden: Nomos, 1999. - S.47-57.

Summary

It is made an attempt to outline the scope of problems and matters that are actual for today's legal linguistics.